

Helena Carreras i Raquel Ferret (eds.)

FOCS DE LA MEDITERRÀNIA

II Simposi Internacional
de Focs a la Mediterrània

Marc Ballesté
Laia Giralt
Sofia Isus

Proposta de model de salvaguarda dedicat a les falles, haros, halhes i brandons

Més de seixanta-tres pobles dels Pirineus, tal com va escriure Jacint Verdaguer, «dansen, fent cuetejar pels aires ses trenta enceses falles [...] en sardana fantàstica ...». La majoria d'aquests formaren part de la candidatura de *Les Festes del Foc del Solstici d'Estiu als Pirineus*, la qual va ser incorporada a la llista representativa del Patrimoni Cultural Immaterial de la Humanitat el desembre de 2015, mercès a la valoració positiva del Comitè intergovernamental per a la Salvaguarda de la UNESCO.

Ara, per tant, toca salvaguardar la seva festa, és a dir, «mantenir-la viva, conservant el seu valor i la seva funció», tal com apunta la Sra. Irina Bokova, presidenta de la UNESCO. No es tracta, en canvi, de protegir, la qual cosa com ella mateixa indica «suposa erigir barreres al voltant d'una expressió determinada, aïllant-la del seu context, el seu passat i reduint la seva funció o el seu valor social».

L'octubre del 2003, període inicial de reconeixement del patrimoni intangible en l'àmbit oficial, es va dur a terme la Convenció per a la Salvaguarda del Patrimoni Cultural Immaterial, la finalitat de la qual era precisament la salvaguarda, el respecte i la sensibilització d'aquest tipus de béns, així com la cooperació i l'assistència internacional pel que fa a aquest assumpte.

La dita convenció defineix «salvaguarda» com «les mesures encaminades a garantir la viabilitat del patrimoni cultural immaterial, entre aquestes la identificació, la documentació, la recerca, la preservació, la protecció, la promoció, la valoració, la transmissió —sobretot a través de l'ensenyament oficial i no oficial— i la revitalització d'aquest patrimoni en els seus diferents aspectes».

El document, a més a més, exposa unes recomanacions, exigències i uns principis ètics a tots els estats membres de la UNESCO, la denominada Assemblea General. No especifica, però, com dur a terme la salvaguarda de cada pràctica

o costum. Aquesta delimitació cal fer-la en l'àmbit local, tenint en compte les particularitats de cada cas.

Pel que fa a la festivitat de les Falles, Haros, Halhes i Brandons, creiem oportú la configuració d'un model de salvaguarda com a eina bàsica d'aquesta concreció, atenent en tot moment a les citades definicions i recomanacions.

Amb tot això, certs elements de la pròpia comunitat fallaire evidencien també la necessitat de crear un model. En primer lloc, hi ha pobles no inscrits a la candidatura que celebren la festa, l'han recuperat o introduït recentment i que, per tant, després d'una precisa anàlisi cal introduir-los o no a la llista que consta a la UNESCO. Han sorgit, a més, noves tipologies de falles que disten en certa mesura del format original. Segueixen sent focs festius, però potser caldria considerar-los com un altre tipus de tradició.

D'altra banda, en el cas de l'any 2017, algunes localitats que formen part de la candidatura, bàsicament de l'àrea de parla occitana, no han celebrat la festa del Halha o Brandon. Altres, en canvi, arran de la proclamació de la UNESCO, pateixen des d'aleshores una afluència important de turistes que els ha obligat a prendre certes mesures de protecció.

Per afegitó, cada sis anys s'ha de presentar un informe al Comitè elaborat per l'estat pertinent on s'especifiqui les mesures dutes a terme en relació a la pervivència de la tradició inscrita a la llista.

Al present text, exposem precisament les línies generals a través de les quals podria establir-se un model de salvaguarda per a la festa de les Falles, Haros, Halhes i Brandons. Per a fixar-les, ens hem fixat amb el Registre de Bones Pràctiques elaborat i ampliat anualment pel mateix Comitè, una de les tres llistes existents que fan referència al Patrimoni Immaterial reconegut per la UNESCO.

El registre es va iniciar el 2009 i, avui dia, es compta amb disset entrades de diferents països. Com assenyala el text de la Convenció, tots ells representen «programes, projectes i activitats d'àmbit nacional, subregional o regional per a la salvaguarda del patrimoni que en el seu criteri reflecteixen de la manera més adequada els principis i objectius de la present Convenció». Són, per tant, una mostra ideal per a l'elaboració d'un model com el que ens proposem.

La tipologia de tradicions registrada és ben diversa. Inclou iniciatives relatives a artesanía, música, jocs tradicionals, dansa, arts de l'espectacle o mètodes constructius, entre d'altres. Hi consten activitats concretes d'àmbit pedagògic o etnogràfic i projectes més amplis que engloben diferents aspectes de salvaguarda.

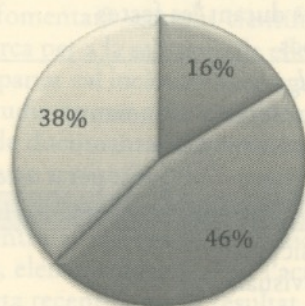
En l'anàlisi d'aquestes bones pràctiques hem plantejat diferents categories emmarcades en tres grans blocs, per tal d'aconseguir un resultat més clar i ordenat. Aquesta categorització, a més a més, ens ha servit per al posterior plantejament del model dedicat a la festa de les Falles, Haros, Halhes i Brandons. Els tres grans blocs són: Recerca i Memòria Històrica, Transmissió del Coneixement i Promoció i accés al patrimoni i activitats comercials derivades.

Al primer s'hi inclouen les investigacions històriques, etnogràfiques i multidisciplinàries, i més concretament tasques d'identificació com inventaris i catàlegs, estudis de camp, labors de documentació i consultes o informes realitzats per experts.

La segona categoria fa referència a accions d'educació formal, no formal i de caràcter divulgatiu. Les de caràcter formal poden ser materials educatius, elaboració de mètodes i tècniques d'aprenentatge, així com jornades i períodes de pràctiques. Entre les activitats d'educació no formal hi trobem tallers, cursos, seminaris, conferències, formació per a adults, debats científics, intercanvis d'experiències, demostracions, assessorament, visites guiades i estands. I finalment, en l'àmbit divulgatiu s'hi emmarquen exposicions, llibres, articles, revistes, audiovisuals, materials sonors i assajos.

El tercer gran bloc acull competicions, concursos, manuals, restauració d'equipaments i béns mobles —com ara instruments—, festivals, itineraris temàtics, labors de comunicació —mitjans audiovisuals, mitjans escrits, xarxes socials, webs i aplicacions—, venda de productes resultants del patrimoni immaterial, ús del patrimoni immaterial per a activitats comercials, creació d'espais d'oci tradicionals i actes o rituals públics.

Mesures de salvaguarda dels programes de Bones Pràctiques UNESCO

- Recerca i memòria històrica
- Transmissió del coneixement
- Promoció, accés al patrimoni i activitats comercials derivades

En l'àmbit percentual, la categoria dedicada a la transmissió del coneixement ocupa una posició privilegiada respecte a les altres dues: concretament un 46% de les accions s'inclouen en aquest apartat. La segueix amb un 38% aquella referent a la promoció, accés al patrimoni i activitats comercials derivades, i es completa amb el 16% relatiu a la recerca i la memòria històrica.

Quant a aquest últim bloc, cal destacar l'elevat treball realitzat al voltant de la identificació, ja que un 43% de les activitats analitzades corresponen a catàlegs o inventaris. Un 20% representen les labors de documentació.

En l'àmbit de la transmissió del coneixement, l'educació no formal domina la categoria amb un 46% enfront de les altres dues que es reparteixen a parts iguals el percentatge. Per la seva banda, l'elaboració de materials educatius representa el 55% de l'àrea formal i les exposicions i els documents escrits el 31% i el 25% respectivament, si ens fixem en la divulgació.

ACCIONS QUE ES PROPOSEN
<i>1. Recerca i Memòria històrica</i>
<i>Investigacions històriques i etnogràfiques</i> Estudis de camp Identificació o inventarització de pobles fallaires Documentació històrica
<i>2. Transmissió del coneixement</i>
<i>Educació formal</i> Projectes educatius i materials didàctics Xarxes interescolars entre pobles fallaires Jornades anuals o bianuals amb la participació d'alumnes, famílies i comunitat Incloure les falles com a contingut a les universitats del territori i promoure estudis
<i>Educació no formal</i> Tallers i materials dedicats als mestres d'infantil, primària i secundària Congressos o seminaris anuals o bianuals de temàtica fallaire Demostracions Visites guiades Activitats lúdiques durant les festes Jocs
<i>Divulgació</i> Exposicions transfrontereres i itinerants Centres virtual i/o museu Publicacions varies i documentals de tipus divulgatiu per a totes les edats
<i>3. Promoció, accés al patrimoni i activitats comercials derivades</i>
Exposicions Audiovisuais Concursos Itineraris temàtics Labors de comunicació (mitjans audiovisuals, mitjans escrits, xarxes socials, webs i aplicacions) Pla de desenvolupament turístic Plans de seguretat

En últim lloc, mereix atenció la importància atorgada a les labors de comunicació dins el bloc de la promoció i accés al patrimoni, perquè representa la tasca més elevada duta a terme —en concret un 21% si es compara amb la resta d'activitats, les quals tenen com a màxim un 10% del total—.

Les bones pràctiques reconegudes per la UNESCO, en definitiva, se centren de manera considerable amb l'educació no formal, en accions com tallers, formacions o intercanvis d'experiències. Donen un gran pes a la comunicació, així com a variades formes de promoció. Es preocupen també, tot i que en menor mesura, per les tasques d'identificació o les labors de documentació.

A banda d'aquestes accions, es perceben uns mitjans que faciliten el seu assoliment, la majoria dels quals són alhora recomanacions presents a la Convenció del 2003. S'han creat, per exemple, organismes o institucions per a la salvaguarda, com ara museus, instituts, cases escola, associacions o centres culturals, i s'han obert convocatòries de projectes que ofereixen un suport financer.

Tots els exemples analitzats han estat una eina molt valuosa per a la confecció de la proposta de model de salvaguarda per a les falles, haros, halhes i brandons. Hem tingut ben present les característiques de la festa per tal d'adequar-nos de la millor manera a les necessitats reals de la comunitat.

Cal tenir en compte que es tracta d'una tradició que abasta un territori ampli format per tres països, quatre llengües i moltes localitats. És puntual, és a dir, es realitza en un moment concret de l'any i al voltant de la seva celebració hi ha diversos elements a considerar, com ara la simbologia, els valors, la natura o la música, entre d'altres. Cal valorar també que ens trobem davant d'una festa de recorregut històric documentada des de fa més de cent anys.

Tal com hem indicat, el model que presentem s'estructura al voltant de les tres categories citades. La primera fa referència a la recerca i memòria històrica, per tant, fa al·lusió a algunes recomanacions de la Convenció, concretament a aquelles que diuen que «cada Estat Part confeccionarà d'acord amb la seva situació un o diversos inventaris del Patrimoni Cultural Immaterial present al seu territori...» i fomentarà «estudis científics, tècnics i artístics, així com metodologies de recerca per a la salvaguarda eficaç del patrimoni cultural immaterial...».

En aquest apartat cal incloure-hi, per tant, investigacions històriques i etnogràfiques, els estudis de camp, la identificació o inventarització de pobles fallaires i les tasques de documentació històrica. Algunes d'aquestes labors ja s'han dut a terme en certs territoris i de manera parcial. Falta, però, posar-ho en comú formant, per exemple, grups de treball conjunt. Es tracta d'unes accions que permetrien, entre altres coses, tenir localitzats tots els pobles que són o han sigut fallaires, element essencial en l'actualitat a la vista que en alguns no s'ha celebrat la festa recentment. El resultat de tota aquesta recerca generaria publicacions i bases de dades que podrien servir per al desenvolupament del segon bloc d'accions, el que pertoca a la transmissió del coneixement.

En aquest sentit, la Convenció es dirigeix als estats parts convidant-los a “assegurar el reconeixement, el respecte i valorització del patrimoni immaterial a la societat, en particular mitjançant: programes educatius [...], mitjans no oficials de transmissió del coneixement” i els anima “a posar en pràctica mesures encaminades a: integrar el patrimoni cultural immaterial en programes d'estudis escolars [...], reforçar les capacitats docents per impartir ensenyança sobre el patrimoni cultural immaterial, [...] incitar als pares i associacions a proposar temes i mòduls per ensenyar el patrimoni cultural immaterial a les escoles”.

Un model dedicat a les falles, per tant, creiem que hauria d'incloure, pel que fa a educació formal, projectes educatius i materials didàctics, xarxes interescolars entre zones fallaires, jornades anuals o bianuals amb la participació d'alumnes, famílies i la comunitat, la incorporació de les falles com a contingut a les universitats del territori i la promoció d'estudis de temàtica fallaire. A Andorra, per exemple, ja s'ha integrat a les aules mitjançant la xarxa d'Escoles Associades de la UNESCO.

Quant a l'educació no formal, es proposen tallers dedicats als mestres d'infantil, primària i secundària, congressos i seminaris anuals o bianuals de temàtica fallaire, demostracions, visites guiades, activitats lúdiques durant les festes i jocs. En l'elaboració de tots aquests projectes seria interessant comptar amb la participació de les associacions fallaires per la seva pertinença a la comunitat.

La labor de divulgació podria centrar-se en exposicions transfrontereres i itinerants, centres virtuals i/o museus, així com publicacions i documentals.

Aquest bloc és el que proporcionarà el coneixement a la societat i molt especialment a les futures generacions. Cal potenciar-lo, tal i com s'està fent a les bones pràctiques analitzades, i aprofundir en aspectes com la formació formal de manera més insistent.

Les accions proposades per a la promoció, accés al patrimoni i activitats comercials derivades, de la mateixa manera que les altres categories, s'adeqüen a les recomanacions de la Convenció, com ara "adoptar les [...] mesures per: garantir l'accés al patrimoni cultural immaterial i respectar alhora els usos consuetudinaris que regeixen l'accés a determinats aspectes d'aquest patrimoni" o bé que "les comunitats, els grups i, si procedeix, els individus interessats han donat el seu consentiment lliure, previ i informat a que es doni a conèixer millor el seu patrimoni cultural immaterial, i es garanteixi la seva més àmplia participació possible en les activitats de sensibilització". Totes les possibles activitats, a més a més, no han de tenir com a conseqüència "descontextualitzar ni desnaturalitzar les manifestacions o expressions del patrimoni cultural immaterial del qual es tracti" ni "presentar les comunitats, els grups o els individus interessats com a no participants en la vida contemporània, o menystenir de qualsevol manera la seva imatge". Les principals propostes són exposicions, audiovisuals, concursos i itineraris temàtics.

Caldria promoure igualment labors de comunicació, de manera similar a les pràctiques reconegudes per la UNESCO, i fer un ús adequat dels mitjans audiovisuals, els mitjans escrits, xarxes socials, webs i aplicacions. La pròpia Convenció "anima als mitjans de comunicació a contribuir en la sensibilització a la importància del patrimoni cultural immaterial com a mitjà per a fomentar la cohesió social, el desenvolupament sostenible i la prevenció de conflictes, en lloc de centrar-se solament en els seus aspectes estètics o d'entreteniment", i contribuir en "l'intercanvi d'informació dins de les comunitats utilitzant les seves xarxes existents per recolzar-les en les seves iniciatives de salvaguarda, o promocionant fòrums de debat en els plans locals i nacionals".

A la tercera categoria seria oportú incloure-hi també plans de desenvolupament turístic i plans de seguretat, perquè com ja s'ha esmentat, arran de la incorporació de la festa a la llista de la UNESCO, les falles s'han convertit en un objecte d'interès turístic, fet que ha provocat la massificació en algunes localitats. Cal treballar en aquest sentit i, com diu novament la Convenció, "vetllar particularment per evitar l'ús comercial indegut, administrar el turisme de manera sostenible, aconseguir un equilibri adequat entre els interessos de la part comercial, l'administració pública i els executants culturals, i per garantir que l'ús comercial no distorsioni el significat cultural immaterial ni la seva finalitat per a la comunitat de la qual es tracti", és a dir, que no es perdi l'essència de la tradició.

Per tal d'aconseguir les accions proposades en aquests tres grans blocs, fa falta la implicació d'associacions i institucions del territori. Un organisme internacional que englobés representants oficials i tècnics de les cinc regions fallaires seria, sens dubte, un mitjà molt beneficiós per a l'assoliment de les mesures. Aquest tindria la responsabilitat de la salvaguarda de la festa de les Falles, Haros, Halhes i Brandons i podria treballar a l'entorn de les problemàtiques o canvis existents que fan referència al costum tradicional.

A mode d'exemple, hauria de fixar les característiques bàsiques d'allò que es pot considerar una falla, haro, halha o brandon per diferenciar-ho de noves formes pròximes a les fogueres o altres espectacles amb foc. Caldria que determinés com reconèixer els nous pobles fallaires i els trets essencials que aquests han de tenir per ser valorats com a tal. També seria convenient que vetllés pel manteniment de la festa, especialment en aquelles localitats on pugui detectar-se el perill de la desaparició.

El que s'exposa en aquestes línies, però, són uns apunts sobre el model de salvaguarda que mereixen ser ampliat i presentats a un comitè d'experts, així com a la comunitat fallaire perquè els avalui. En acabar aquesta validació, cal també una prova pilot de les accions plantejades en cadascun dels àmbits, de manera que el model pugui rebre una valoració final.

Des de la Càtedra Educació i Patrimoni Immaterial dels Pirineus de la Universitat de Lleida vetllarem per la realització de totes aquestes etapes, amb la finalitat d'assolir entre tots la conservació de la festa i el seu valor.

La importància d'una obra col·lectiva com aquesta rau en el fet d'aplegar un conjunt de coneixements que interrelacionen un seguit de pràctiques festives locals, sobretot les vinculades al cicle hivernal. El llibre recull diverses recerques sobre les festes on el foc és el protagonista, les vint-i-cinc comunicacions presentades al II Simposi Internacional de Focs Festius a la Mediterrània, així com les conclusions. Reflecteix la riquesa de les manifestacions festives que tenen el foc com a element central, tot considerant-lo un punt d'unió entre la cultura catalana i els pobles mediterranis. Compartir pràctiques i rituals, independentment de la llengua, la cultura o les festes, és una ocasió idònia per donar a conèixer diferents experiències festives al voltant dels rituals del foc, tan rellevants per a la cultura popular i tan presents en moltes de les tradicions catalanes i dels països veïns. El foc palesa aquest costat purificador, hospitalari, que aboleix fronteres, i mostra les arrels culturals dels pobles que practiquen aquesta tradició.

Edició:

CARRUTXA

Amb el suport de:

Generalitat
de Catalunya
Departament
de Cultura

INSTITUT RAMON MUNTAL
Fundació privada del Centre d'Estudis de Poble Nou

AJUNTAMENT DE REUS

2017

REUS
FESTIVAL DE LA LLENGUA CATALANA

Fundació Bancària
"la Caixa"

